

İNKLÜZİV TƏHSİL ŞAĞİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN İNKİŞAFI ÜÇÜN ZƏRURİ OLAN TƏHSİL VƏ TƏLİMİN VƏHDƏTİNDƏ

Anar Şahbaz oğlu İbrahimov

Siyəzən şəhəri/rayonu, Ədalət Şahbazov adına

Dağquşçu kənd tam orta məktəbi

ibrahimov.11.09.97@gmail.com

Xülasə

Təhsil müxtəlif formalarda olan bilik, bacarıq və xarakter xüsusiyyətlərinin ötürülməsidir. İnsanın əqli inkişafına təhsil, tərbiyə və ümumilikdə təlim kömək edir. Eyni zamanda, məntiq, sürət, çeviklik, təfəkkür dərinliyi kimi ağıl keyfiyyətləri ilə dərinlən mənimsənilən biliklərin konseptual əsaslı əhəmiyyətə malik müddəaları var. Təcrübə göstərir ki, insan evristik təfəkkürə stimullaşdırıldıqda, təlim, təhsil və inkişaf birlikdə gedir. Burada inklüziv təhsilin də özünəməxsus rolu var.

Açar sözlər: Təhsil, tərbiyə, pedaqogika, şəxsiyyət, perspektiv, inklüziv təhsil.

Summary

Education is the transfer of knowledge, skills and character traits in various forms. Education, upbringing and training in general help the mental development of a person. At the same time, there are provisions of conceptually important knowledge that can be deeply mastered by mental qualities such as logic, speed, agility, depth of thinking. Experience shows that training, education and development go hand in hand when a person is stimulated to think heuristically. Inclusive education has a unique role here.

Key words: Education, upbringing, pedagogy, personality, perspective, inclusive education.

Müasir dövrdə cəmiyyət təhsil müəssisələri qarşısında yüksək səviyyəli və geniş təhsil xidmətləri, habelə uşaqların bütün kateqoriyaları üçün təhsilin əlçatanlığı kimi global vəzifələr qoyur. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi o şərtlə mümkündür ki, təhsil prosesləri tələbələr üçün ən əlverişli şəraitdə baş verən təhsil müəssisələrində rahat təhsil mühiti yaradılsın. Inklüzivlik ən son xüsusi təhsil strategiyalarından biridir. Inklüzivlik xüsusi təhsil ehtiyacı olan uşağın məktəb həyatına tam cəlb edilməsi deməkdir. Inklüzivliyin mənası əlilliyi olan uşağı sinfin həyatına tam cəlb etməkdir. İdeal olaraq, inklüziv sinifə xüsusi təhsil ehtiyacı olan bir neçə qrup uşaq daxil edilməlidir ki, uşaqlar bir-biri ilə ünsiyyət qura bilsinlər.

Bu cür şəraitin düzgün yaradılması da pedaqoqdan böyük bacarıq və təcrübə tələb edir. Məlumdur ki, hələ uşaq yaşlarından formalaşan şəxsiyyət olma prosesinin ən aktiv vaxtları təhsil müddətinə təsadüf edir. Bu müddətdə özlüyündə orta və ali təhsil olmaqla iki hissəyə bölünür. Doğrudur bu prosesin bir hissəsi olan məktəbəqədər, peşə təhsili kimi də mərhələlər var, amma biz əsaslı olaraq orta və ali təhsildə baş verən proseslərə toxunacağıq.

Yuxarıda qeyd olunanların hamısı isə pedaqogika adlanan elmdə özünə yer tapıb. Məlumat üçün qeyd edək ki, “Pedaqogika” iki yunan sözündən əmələ gəlmişdir. “Paydas” – “uşaq”, “Gogos” – “yola salan”, “müəyyən edən”, “tərbiyə edən” mənalarını verir. Bu söz qədim Yunanıstanda meydana gəlmişdir. Qədim Yunanıstanda hakim təbəqənin uşaqlarını təhsil ocaqlarına aparıb gətirən, tərbiyəsi ilə məşğul olan şəxslərə “Peydaqqoslar” deyilirdi ki, “Pedaqogika”, “Pedaqoq” sözləri də buradan meydana gəlmişdir.

Pedaqogika insanın inkişafı, tərbiyəsi və təhsili haqqında elm olub, qədim tarixə malikdir. Belə ki, insan yaranan gündən onun mövcudluğu uğrunda mübarizəsi, özünü təmin etməsi, qorunması, inkişaf etməsi, malik olduğu həyat təcrübəsini, biliyini, bacarığını, peşəsini böyüyən nəsllə öyrətməsi, cəmiyyətdə özünü aparması, insanlarla ünsiyyət və münasibət qurması, cəmiyyətin davranış normalarına əməl etməsi və s. bu kimi problemlər mövcud olmuşdur. Bu isə bütün dövr və zamanlar üçün həmişə aktual və

əhəmiyyətli olmuşdur.” (Hüseynzadə, Əzizova, Əliyev, Verdiyeva, 2021, s.6)

Pedaqogikada təlim, tərbiyə, təhsil və inkişafın vəhdəti istənilən pedaqoji prosesə xas olan ən mühüm qanunauyğunluqlardan biri kimi tanınır və pedaqoji iş subyektlərinin məqsədyönlü səyləri ilə təmin edilir. Bütün bu alt sistemləri vəhdətdə nəzərə alsaq, bunların eyni hadisələr olmadığını da bilmək lazımdır. Onların hər birinin özünəməxsus keyfiyyət müəyyənliliyi və xarakteristikası var. Bu spesifikasiyalar nə qədər dolğun və dərinlən nəzərə alınarsa, bütün pedaqoji iş bir o qədər səmərəli olar.

Təcrübənin təhlili göstərir ki, pedaqoji işin vəhdətinin, onun öyrədici, inkişaf etdirici, mümkün olduqda isə tərbiyəvi təsirlərlə doldurulması zərurətinin anlaşılmaması faktları aradan qaldırılmayıb ki, bu da tədris tədbirlərinin ziddiyyətində özünü göstərir. Maarifləndiricilərə; insanların, əmək və tərbiyə qruplarının təlim, tərbiyə, təhsil və inkişafının vəhdətini təmin etmək üçün rəhbərlərin, müəllimlərin fəaliyyətinin kifayət qədər əlaqələndirilməməsində olduqca böyük zərurətə sahibdir. Bunun səbəbi, əsasən, menecerlərin, müəllimlərin, valideynlərin və pedaqoji fəaliyyətin digər subyektlərinin kifayət qədər pedaqoji hazırlığının olmamasıdır.

Ancaq, bunlara baxmayaraq müasir dövrdə şagird şəxsiyyətinin düzgün inkişafı üçün onların hələ erkən yaşlardan müxtəlif qruplara sahib həmyaşıdları ilə birgə olması zərurəti yadır. Bununla da şagirdlərin gələcək həyatlarında qarşılarına çıxan fərqli qruplara sahib insanlara qarşı mədəni davranışlarında formalaşır. Bu amili dəstəkləyən isə inklüziv təhsildir.

İnklüziv təhsil uşaqlara qarşı hər hansı ayrı-seçkiliyi istisna edən, bütün insanlara bərabər münasibəti təmin edən, lakin xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi şərait yaradan ideologiyaya əsaslanır. İnklüziv təhsil - bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşma baxımından təhsilin hamı üçün əlçatanlığını nəzərdə tutan, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilə çıxışını təmin edən ümumi təhsilin inkişafı prosesidir.

Vahid pedaqoji prosesdə bir çox cəhətdən insanın şəxsiyyətini səciyyələndirən bilik, bacarıq, münasibət, inanc, davranış vərdisləri və keyfiyyətlər sistemi formalaşır. Təhsil idrak, yaradıcılıq qabiliyyətlərini aktivləşdirir, özünə qarşı vicdanlılığın, əzmkarlığın, tələbkərlığın təzahürünü təşviq edir və eyni zamanda yaxşı yetişdirmənin inkişafına kömək edir, qabiliyyətlərin inkişafı üçün şərait yaradır, şagirdlərin təhsil səviyyəsi onların şəxsiyyətinin əqli və fiziki inkişafını aktivləşdirir və tədris artırır. Burada əlavə olaraq inklüziv təhsilə yer verilməsi yuxarıdakı amilləri qüvvələndirir.

İnklüziv təhsil fiziki, əqli və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bütün uşaqların ümumi təhsil sisteminə daxil edildiyi və əlilliyi olmayan həmyaşıdları ilə birlikdə yaşadıkları yerdə təhsil aldıkları təhsil və tərbiyə prosesidir.

“İnkluziya” ingilis dilində “daxil olma”, “qoşulma” deməkdir. İnklüziv təhsilin köməyi ilə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsil sistemində, yerli icmalarda xüsusi dəstək xidmətləri göstərilməklə yaşıdları ilə birlikdə oynamalarına, təhsil almalarına, inkişaf etmələrinə şərait yaradılır. İnklüziv pedaqogika istər sağlam, istərsə də sağlamlığı məhdud olan uşaqların bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir, cəmiyyətdə sosial bərabərliyin qorunmasına şərait yaradır və bu təhsilin metodikasını, texnologiyasını işləyib hazırlayır. İnklüziv pedaqogika sağlamlıq imkanları məhdud olan təhsil alanların öz güclərinə inanmalarını artırmaq, onları digər uşaqlarla birgə məktəbdə təhsil almağa stimullaşdırmaq, onların ailələrini bu yöndə maarifləndirmək kimi pedaqoji çalışmalar aparır.” (Hüseynzadə, Əzizova, Əliyev, Verdiyeva, 2021, s.22)

Demək olar ki, hər bir pedaqoji təsir tədris, təhsil, tərbiyə və inkişaf vəzifələrini həll etmək üçün çox yönlü {pedaqoji "kvadrat")} materialı ehtiva edir. İnsanların mənimsədiyi sosial-iqtisadi, texniki, ümumi elmi biliklər tarixi və xarakterini, müasir dövrün xüsusiyyətlərini, dünyada siyasi qüvvələrin uyğunlaşmasını, dünya və milli iqtisadiyyatın vəziyyətini, elmin inkişaf səviyyəsini və texnologiya, tələbələrə həyat hadisələrini və proseslərini başa düşməyə və obyektiv qiymətləndirməyə kömək edir, bunun əsasında elmi dünyagörüşü, baxışları, inancları formalaşır, insanın sosial fəaliyyətində, şəxsiyyətinin inkişafında həyata keçirilir.

Təhsil və tərbiyənin elmi mahiyyəti də sosial aspektdən ayrılmazdır. Elmi biliyin ictimai əhəmiyyəti nə qədər parlaq və dərin üzə çıxarsa, təlim və tərbiyənin tərbiyəvi rolu bir o qədər yüksək olur. Nəticə etibarilə, pedaqoji təsir prosesində təkcə didaktik, tərbiyəvi məqsədlər (nə öyrətmək lazımdır?) deyil, həm də təhsil vəzifələri, şəxsiyyətin inkişafı vəzifələri konkret və aydın şəkildə qoyulduqda təlim, tərbiyə

həqiqətən tərbiyəvi xarakter daşıyacaqdır. Əslində, bu həmişə edilmir və əksər pedaqoqlar kifayət qədər uğurla təsirin didaktik məqsədlərini müəyyənləşdirirlər, lakin nadir hallarda xüsusi təhsil vəzifələri təyin etməyi zəruri hesab edirlər, baxmayaraq ki, onlar, bir qayda olaraq, nəinki ehtiyac olduğunu bilirlər. Buna görə də biliklərin həcmi çatdırmaq, həm də onların sosial mənasını göstərmək üçün peşə əhəmiyyəti, tələbələrdə öyrənilənlərə, biliklərin daha da mənimsənilməsinə maraq aşılamaq, onlarda müstəqil düşünmək, əks etdirmək, məsuliyyətli, məharətlə hərəkət etmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək. öz üzərlərində işləmək, təhsil səviyyələrini yüksəltmək daha çox əhəmiyyət daşıyır.

Bütün pedaqoji tədbirlər insanlarda həyat və təcrübənin reallıqlarını öyrənməyə maraq aşılaya bilər və aşılamalıdır, onları narahat edən problemlərin kəskin ifadəsini və həllini ehtiva edir. Bu, pedaqoji fəaliyyətin tədris, tərbiyəvi xarakterini təmin edir.

Tərbiyəvi təsir həm də əmək kollektivlərinin və tədris qruplarının fəaliyyətində aydın təşkilatçılıq, nizam-intizam, pedaqoji təcrübədə həm ənənəvi, həm də innovativ təlim, tərbiyə, təhsil və inkişaf üsul və formalarından məharətlə istifadə etməklə həyata keçirilir.

Pedaqoji prosesin intensivliyi, onun təşkili şəraitinin həqiqi peşə fəaliyyətinə uyğunlaşdırılması, xüsusən də təbii obyektlərdə praktiki tədbirlər həyata keçirilərkən, müəllimlərin daimi pedaqoji tələbkərliliyi ilə birlikdə tələbələrin peşəkar fəaliyyətini formalaşdırmaqla yanaşı, peşəkar oriyentasiya, mütəxəssisin zəruri keyfiyyətləri, mənəvi və psixoloji formalaşmanı artırır.

Təcrübə göstərir ki, tələbələrin fəaliyyəti nə qədər fəal olarsa, tədris, tərbiyə vəzifələri bir o qədər uğurla həll olunur. Məhz buna görə də pedaqoji məsələlərin həllində problemlərin gücləndirilməsi, biliyin mənimsənilməsində insanlar arasında rəqabətin inkişaf etdirilməsi, insana şəxsiyyətyönümlü yanaşmanın tətbiqi, yaradıcı müzakirələrin aparılması, peşə problemlərinin həlli, müstəqil axtarış işinin xüsusi çəkisinin artırılması; işinin, tələbənin özünütəhsilinin məharətlə idarə edilməsinin xüsusi rolu var. Bütün bunlar pedaqoji fəaliyyətin tədris, tərbiyəvi və inkişaf imkanlarını artırır.

Təşkilatlarda, müəssisələrdə, təhsil müəssisələrində pedaqoji iş təcrübəsi sosial işin təhsil və tərbiyə potensialının əhəmiyyətini inandırıcı şəkildə göstərir, insanı müəyyən ictimai faydalı tədbirlərin keçirilməsinə cəlb edir, digər təşkilatlarla, məktəblərlə, uşaq evləri ilə əlaqə qurur və saxlayır. Bunlardan əlavə idman, mədəni-istirahət məsələləri, himayəçilik işləri üzrə universitetlərində özünəməxsus öhtəlikləri mövcuddur.

Təlimin, tərbiyənin və təhsilin inkişaf xarakterini təmin etmək üçün şagirdlərin hazırlıq səviyyəsini nəzərə almaq, onların idrak imkanlarını genişləndirmək lazımdır. Təcrübə göstərir ki, müəllim, valideyn, müəllim, rəhbər insanın həm psixi inkişafının ümumi səviyyəsini, həm də onun təfəkkürünün xüsusiyyətlərini bildikdə və nəzərə aldıqda pedaqoji işlərin belə təşkili ilə bu problem daha uğurla həll olunur; iş idrak problemlərinin həlli, elmi tədqiqat prosesində baş verir, o zaman ki, tələbələr sadəcə dinləmək və yadda saxlamaq, müşahidə etmək və köçürmək deyil, həm də aktiv axtarışda olduğu kimi, yeni biliklər kəşf edir, qeyri-ənənəvi fəaliyyət üsullarını axtarırlar. Təlim, tərbiyə və təhsilin belə bir təbiəti ilə ağıl və qabiliyyət inkişaf edir, təfəkkür cılganır, onun yaradıcı xarakteri formalaşır, iradə sərtləşir.

Əgər pedaqoji təsirlər dərslərdəki müddələrin formal surətdə təkrarlanması, verilən suallara hazır cavabların verilməsi yolu ilə stereotipli şəkildə həyata keçirilirsə, onda şagirdlərin zehni qabiliyyətlərinin inkişafı baş vermir - onlar intellektual asılılığa alışıq və, nəticədə müstəqil qərarlar qəbul edərkən, nəticə çıxararkən zehni acizliyə məruz qalır.

Qeyd olunan pedaqoji prosesləri tam təmin etmək üçün inklüziv təhsilin faydalarından da kifayət qədər yararlanmaq lazımdır. Bu təhsil prosesi Azərbaycanda qanunvericiliyində də özünə yer tapıb.

“Milli qanunvericilikdə “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən, dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, etnik mənsubiyyətindən, sosial vəziyyətindən, mənşəyindən, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanının yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə təminat verir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 14 dekabr tarixli 3498 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsil hüququnu təhsilin bütün pillələri üzrə digər şəxslərlə bərabər səviyyədə təmin etməyi və onların təhsili üçün maneəsiz mühit yaratmağı əsas məqsəd kimi qəbul edir.” (3)

Bütün bunlar bizi inandırır ki, tərbiyə, təlim, təhsil və inkişaf pedaqoji prosesdə üzvi surətdə birləşdirildikdə, insana sistemli təsir təmin edilir, daha da güclənir, daha məhsuldar olur, onun üçün daha faydalı olur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Hüseynzadə, R.L, Əzizova, Z. M, Əliyev, S. H, Verdiyeva, Ü. M. (2021). Pedaqogika. Dərslik, Bakı: Mütərcim, 488.
2. <http://ebooks.grsu.by/chepikov/10-4-edinstvo-tselej-soderzhaniya-i-protssesualnykh-osnov-vospitaniya.htm>
3. <https://arti.edu.az/f%C9%99aliyy%C9%99timiz/m%C9%99zmun-v%C9%99-qiy%C9%99tl%C9%99ndirm%C9%99/inkluziv-t%C9%99hsil/>
4. https://bstudy.net/851025/pedagogika/edinstvo_obucheniya_vospitaniya_razvitiya_lichnosti_students
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/edinstvo-obucheniya-i-vospitaniya>